

В. А. Голян,

д. е. н., професор, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ: ФЕНОМЕН "ГОЛЛАНДСЬКОЇ ХВОРОБИ" ТА РЕЦИДИВ "РЕСУРСНОГО ПРОКЛЯТТЯ"

V. Golyan,

Doctor of Science (Econ.), Professor, Deputy Director for scientific work, Head of the Department Economic Issues of Land and Forest Resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine"

ECONOMIC MELTDOWN IN UKRAINE: THE PHENOMENON OF "DUTCH DISEASE" AND THE RELAPSE OF "RESOURCE CURSE"

Виявлено системні суперечності в економічному регулюванні природокористування та управлінні природними ресурсами, проявами яких виступають квазіринковість та половинчастість земельної реформи, збереження рудиментів командно-адміністративної економіки в управлінні лісовим господарством, неформальна передача у володіння, користування та розпоряджання корпоративним утворенням мінерально-сировинних ресурсів. Аналізується ситуація на ринку природного газу власного видобутку, яка характеризується непрозорістю схем його продажу вітчизняним споживачам, в першу чергу, населенню, та присвоєнням значних обсягів природно-ресурсної ренти фактичними власниками облгазів.

Доводиться залежність глибини і масштабів економічної кризи в Україні від посилення проявів українського феномену "голландської хвороби" та вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття". Встановлено, що зрушення в структурі експорту у зв'язку із збільшенням питомої ваги сільськогосподарської продукції не послабили сировинну спрямованість національної економіки і не наблизили Україну до глобальних ланцюгів доданої вартості. Висвітлюються наслідки рецидиву "ресурсного прокляття" в аграрному секторі у зв'язку з тим, що інтегровані підприємницькі об'єднання холдингового типу монополізували аграрні ринки і поглибили "зерновий перегин" у структурі сільськогосподарського виробництва, що посилює прояви виснажливого та розбалансованого природокористування.

Встановлено, що загальне зростання обсягів експорту сільськогосподарської і продовольчої продукції за період з 2001—2015 роки супроводжується зниженням питомої ваги продукції з високою доданою вартістю. Доведено, що каталізатором загострення "голландської хвороби" та "ресурсного прокляття" є великий олігархічний капітал, який внаслідок наявності інституціональних пасток у системі фіскального регулювання природокористування присвоює значну частку природно-ресурсної ренти і не забезпечує навіть критично необхідного рівня модернізації виробничо-технічної бази видобутку і переробки природної сировини.

Дослідження показали, що основною детермінантою, яка визначає потік валютних надходжень в Україну, є стан кон'юнктури на світових сировинних ринках, в першу чергу, ринках сільськогосподарської продукції та чорних металів. Встановлено факт зростання ролі України як сировинного придатку передових країн у зв'язку з тим, що 70% надходжень валюти на міжбанку належать металургам та аграріям і посилюється зв'язок з неенергетичним сировинним індексом МВФ. Прогнозується скорочення доларового ВВП України у 2016 році через збереження сировинної рецесії та відсутність резервів збільшити валютні надходження внаслідок ймовірного зростання експорту зернових у зв'язку високим рівнем чутливості світового аграрного ринку до незначних коливань пропозиції.

The system contradictions in economic regulation of nature and natural resources management have been revealed. They are evident as a quasi nature of market and a halfness of the land reform, preservation of rudiments of centrally-controlled economy in terms of forest management, informal assignment for ownership, use and disposal of corporate organizations of mineral and raw resources. The situation on the gas produced domestically

market is being analysed. It is exemplified by the non-transparency of its selling to domestic consumers, mainly population, and embezzlement of considerable volumes of natural and resource rent by actual owners of regional gas administrations.

The dependency of the scales of economic crisis in Ukraine on intensification of Ukrainian phenomenon of "Dutch disease" and the domestic relapse of "resource curse" has been grounded. It has been determined that the changes in the structure of export due to increase of the share of agricultural products haven't affected the raw orientation of the national economy and haven't drawn Ukraine nearer global chains of added value. The consequences of the relapse of "resource curse" are being revealed in the agrarian field due to the fact that integrated entrepreneurial holding associations have monopolized the agrarian markets and aggravated the "grain break" in the structure of agricultural production which intensified the manifestations of exhaustive and imbalanced nature management.

It has been determined that the general increase of agricultural and food export from 2011 to 2015 has been accompanied by the decrease of the share of goods with high added value. It has been proven that the accelerator of the "Dutch disease" aggravation is a considerable oligarchic capital which due to existence of institutional traps in the system of fiscal regulation of nature management embezzles the considerable share of nature and resource rent and doesn't provide even a critically needed level of modernization of production and technical base of extraction and processing of raw resources.

The researches have shown that the main determinant that estimates the currency income to Ukraine is a state of conjuncture on global raw markets, mainly, agricultural and ferrous metals ones. It has been determined that Ukraine is being given a purely raw-exports role of advanced countries due to the fact that 70% of currency income on the interbank belong to metal-makers and agrarians, and the connection between non-energetic raw index of the IRF. The decrease of dollar GDP of Ukraine in 2016 is being forecast due to the raw recession and the lack of reserves to increase the currency income as a result of probable increase in exports of grains due to the high level of sensitivity of the global agrarian market to minor fluctuations of supply.

Ключові слова: економічна криза, голландська хвороба, ресурсне прокляття, природні ресурси, аграрний сектор, додана вартість, сировинна рецесія.

Key words: economic crisis, natural resources, Dutch disease, resource curse, agrarian field, added value, raw recession.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економіка України за 25 років незалежності, за винятком періоду 2000—2008 років, коли кон'юнктура на світових сировинних ринках сприяла нарощенню обсягів експорту мінеральної сировини та продуктів її первинної переробки, перебуває в кризовому стані. Підґрунтя для макроекономічної стабілізації і початку фази економічного зростання сформувалося в кінці 90-років знову ж таки за рахунок експортного буму підприємств гірничо-металургійного комплексу та хімічної промисловості, оскільки високі темпи піднесення американської і відповідно світової економіки потребували значних поставок сировини та напівфабрикатів на світовий ринок. Це й стало основною передумовою формування сировинної моделі української економіки, яка зберігається і дотепер.

В останні роки лише змінилося співвідношення в структурі експортних поставок сировинних товарів. На перший план вийшли продавці зернових, оскільки нова влада стала більш поблажливою до аграрних магнатів, а не олігархічних груп, статки яких базувалися на експорті продукції гірничо-металургійного комплексу та хімічної промисловості. "Зерновий перегин" лише розширив територіальний і ресурсний базис подальшого сповзання національної економіки у фазу сировинної рецесії, оскільки кон'юнктурні цикли на світових сировинних циклах призвели до падіння цін на продукцію великих українських експортерів.

Домінування експортоорієнтованих галузей національного господарства (спочатку це гірничо-металургійний комплекс, а потім аграрний сектор) дає підстави говорити про виникнення українського феномену "голландської хвороби" та вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття", які в умовах глобального падіння цін на сировину і продукти її первинної переробки запрограмували нову фазу стагнації вітчизняної економіки, що знайшло свій прояв у девальвації національної грошової одиниці, галопуючій інфляції, банкрутстві значної

кількості фінансово-банківських установ, згортанні внутрішнього платоспроможного попиту як на споживчі товари, так і на товари інвестиційного призначення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Залежність ресурсо- та енергомісткої української економіки від глобальних сировинних циклів вже тривалий період розглядається у працях вітчизняних вчених [1; 4—8]. Модифікація підходів щодо послаблення "сировинної петлі" залежить від типу кризи (криза командно-адміністративної економіки в 90-их роках минулого століття, криза української ринкової економіки 2008—2009 років, яка стала наслідком глобального фінансового "дрейфу", криза 2014—2016 років, що пов'язана із загостренням політичного протистояння, посилення екзогенних ризиків та падіння цін на світових ринках сировини та напівфабрикатів), але у переважній більшості підходів домінує припущення з відповідним підтвердженням про залежність між темпами соціального-економічного піднесення України та кон'юктурою на глобальних сировинних ринках і між глибиною кризових явищ та темпами падіння цін на експортні групи товарів з низькою доданою вартістю.

С. Буковинський, Т. Унковська та О. Яременко економічне зростання України пов'язують із світовою кон'юктурою на ринку металу. Динаміка світових цін на метал значною мірою визначається розвитком будівельної галузі і глобального автомобільного виробництва, які, у свою чергу, знаходяться в тісному взаємозв'язку з темпами світового економічного зростання. Глобальна фінансова криза, яка привела до значного уповільнення темпів росту будівельної і автомобільної світової промисловості, здійснила безпрецедентний негативний вплив на цінову кон'юктуру експортерів металургійної галузі України. Восьма за виробництвом сталі у світі, економіка України залишилась однією з найбільш вразливих до обвального падіння світових цін на метал [1].

Тобто йде прив'язка перспектив переходу національної економіки у фазу економічного зростання до кон'юнктури на ринку металу. Останні роки продемонстрували, що експортери металу, які цементували макроекономічну стабільність у 2000—2004 роках та стали ядром формування великого корпоративного капіталу, сьогодні вже не забезпечують належних валютних надходжень, оскільки основні конкуренти завдяки інноваційно-технологічній модернізації власних виробництв вже мають суттєві конкурентні переваги над українськими виробниками і витісняють останніх з традиційних для них ринкових ніш.

В окремих публікаціях напряду пов'язується девальвація гривні та курсова нестабільність з падінням цін на світових ринках сировини, що посилює дію екзогенних чинників на перспективи піднесення національної економіки і урізало інвестиційні можливості щодо інноваційно-технологічної модернізації промислового сектору національного господарства.

Як вказує С. Кораблін, падіння цін на українську сировину триває вже чотири роки, його темпи зрівнялися з глибиною 1999 р., а рівень цін — з їхньою нижчою точкою, досягнутою влітку 2009-го. Він також говорить про відсутність симптомів глобального та сировинного похвального, вказуючи про сировинну гривню. На його думку, здування гривні та лихоманка валютного ринку будуть до тих пір, поки не закінчиться сировинна рецесія. В силу цього подальше сповзання курсу неминуче. Зупинити його, в остаточному підсумку, похвального світової економіки та зростання цін на сировину. Завдяки цьому українське виробництво вийде у фазу довгоочікуваного підйому, а гривня — курсової стабільності. Але майбутня їхня тривалість непередбачувана, як і тривалість сировинної рецесії сьогодні [6].

Значна залежність національної економіки від глобальних цін на сировину і відсутність перспектив нарощування обсягів внутрішнього споживання, в першу чергу металопродукції, робить національну економіку надзвичайно вразливою від можливих перегрівів світового господарства, що не дає змоги сформувавши хоча б критично необхідний рівень господарської самодостатності та фінансово-економічної незалежності.

Не пройшло непомітним збільшення питомої ваги продукції аграрного сектора в структурі українського експорту, а також її перевищення над часткою мінеральної сировини та металопродукції, які тривалий період були основними номенклатурними позиціями вітчизняного експорту. Але такий перегин у структурі експорту не наблизив Україну до глобальних ланцюгів доданої вартості, а лише поглибив сировинну орієнтацію вітчизняної економіки у зв'язку з виснажливим та розбалансованим використанням природно-ресурсного потенціалу агропромислового виробництва через розширення посівних площ ріпаку, соняшника та кукурудзи на зерно.

Інституціональною передумовою ротації металургійних та аграрних олігархічних груп стало наближення останніх до вищого політичного істеблішменту, який прийшов до влади у першій половині 2014 року, і часткового відсторонення від інструментів державної підтримки представників великого капіталу, сформованого на основі видобутку, збагачення та первинної переробки гірничорудних ресурсів. Повною мірою ротацію олігархів у найближчому оточенні вищого політичного істеблішменту розкривають слова А. Ермолаєва про те, що "вчора — олігархи "від руди і металу", сьогодні — олігархи від "соняшника і бюджету" [5].

Прикметною рисою нарощування експорту сільськогосподарської сировини є додаткове залучення у господарський обіг сільськогосподарських земель, що супроводжується зростанням масштабів ерозії і дефляції ґрунтів, підвищення рівня хімізації у зв'язку з обмеженою базою органічних добрив, недотриманням необхідних сівозмін, що створює передумови для по-

гіршення екологічної ситуації в далеко непромислових регіонах України.

Український феномен "голландської хвороби" та вітчизняний рецидив "ресурсного прокляття", які пов'язані з домінуванням в структурі експорту мінеральної сировини та продуктів її первинної переробки, а також сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю, супроводжуються виснажливим та марнотратним природокористуванням в середині країни і відсутністю достатніх фінансових можливостей внаслідок перерозподілу природно-ресурсної ренти на користь корпоративних структур. Підтвердженням чого, на переконання академіка НАН України С.І. Пирожкова, є негативні прецеденти у сфері природокористування, зокрема "бурштинові" війни, значні втрати природної сировини, особливо в лісовому господарстві, подальший занепад та демонтування інфраструктури меліоративних систем [8].

Найбільшу питому вагу в структурі експорту сільськогосподарської сировини займає продукція інтегрованих підприємницьких об'єднань холдингового типу, які відзначаються високим рівнем концентрації фінансових ресурсів та мають значний банк сільськогосподарських земель, що дозволяє їм займати монопольне положення як на ринку земель, так і на ринку сільськогосподарської продукції, що призводить до дискримінації традиційних форм аграрного підприємництва, зокрема це гальмує процес становлення інституту фермерства, а з ним і основної ланки середнього класу на селі, оскільки, за твердженням академіка НАН України Е.М. Лібанової, фермер — це прототип середнього класу [7].

Сировинна орієнтація національної економіки поглибила залежність темпів соціально-економічного піднесення від кон'юнктури на світових ринках мінеральної сировини, продуктів її первинної переробки, а також на глобальному ринку сільськогосподарської продукції, в першу чергу зернових. Прикметною рисою такої орієнтації є також непрозорість відносин у сфері видобутку мінеральної сировини всередині країни, що призвело до неадекватного перерозподілу природно-ресурсної ренти у всіх подальших фазах використання природних ресурсів (паливно-енергетичний комплекс та гірничо-металургійний комплекс, лісове господарство, видобуток бурштину).

МЕТА СТАТТІ

Цілями публікації є виявлення фундаментальних причин виникнення українського феномену "голландської хвороби" та вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття", аналіз основних тенденцій видобутку і споживання природного газу в Україні, оцінка зрушень у структурі українського експорту в частині зміни питомої ваги окремих груп сировинних товарів, розкриття сировинної спрямованості експорту сільськогосподарської продукції та виявлення причин зменшення іноземних інвестицій в аграрний сектор, оцінка взаємозв'язку між курсовою стабільністю гривні та сировинною рецесією, викликаною падінням цін на світових ринках зернових та чорних металів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Починаючи з 1994 року в Україні реалізується модель реформування національної економіки, зорієнтована на задоволення потреб великого капіталу, який сформувався в рентоорієнтованих галузях, що загальмувало на тривалий період процеси інноваційного оновлення основного капіталу і зробило Україну сировинним придатком передових країн світу. Українська економіка традиційно залишається надзвичайно залежною від кон'юнктури на світових сировинних ринках, що значною мірою визначило вітчизняний феномен "голландської хвороби", "ресурсного прокляття", "зернового перегину" і спровокувало "пастку бідності". На ті

високого рівня доларизації національної економіки ділова активність в Україні значною мірою детермінується динамікою валютних курсів.

Аналіз основних тенденцій соціально-економічного розвитку України показує, що інноваційного прориву, який декларувався в багатьох програмних документах виконавчої влади, не відбулося. Найвищий рівень концентрації фінансових ресурсів спостерігається в галузях, які базуються на виснажливому використанні природних ресурсів при символічних ставках рентної плати за спеціальне природокористування. Саме цей фактор і став однією з основних причин формування великого капіталу в сфері видобування та первинної переробки природних ресурсів, в першу чергу, мінерально-сировинних, і виступив істотним дестимулятором інноваційно-технологічної модернізації основного капіталу видобувних і переробних галузей.

Природні ресурси загальнодержавного значення відповідно до вітчизняного законодавства перебувають у власності українського народу і рента за їх використання повинна перерозподілятися на користь бюджетів різного рівня. Однак природні ресурси, в першу чергу, мінерально-сировинні стали ресурсною базою розвитку вертикально інтегрованих підприємницьких об'єднань і основною передумовою формування олігархічного капіталу. Вищий політичний істеблшмент в кінці 90-х років минулого століття не забезпечив фактичного збереження природних ресурсів, в першу чергу, тих, які дали б можливість зміцнити енергетичну самодостатність і вже тоді поступово зменшувати залежність від Російської Федерації, в реальній власності українського народу.

Зміцнення позицій проолігархічних сил у виконавчій і законодавчій гілках влади в 1999—2000 роках сприяло корпоративному перерозподілу природного багатства, стало головною детермінантою становлення компрадорсько-олігархічної моделі національної економіки, фактично спровокувало системну затьяжну економічну кризу української економіки в 2009 році внаслідок значної залежності від екзогенних факторів (кон'юнктури світових ринків) в зв'язку з відсутністю критично необхідного внутрішнього споживання.

Квінтесенція недолугої політики українського уряду в частині використання природних ресурсів — законсервована половинчастість і квазіринковість в перерозподілі земель сільськогосподарського призначення. Пролонгація з року в рік мораторію на вільний обіг сільськогосподарських земель позбавляє власників паїв, які багато років самовіддано працювали в колгоспах і радгоспах, а також їх нащадків конституційного права розпоряджатися належним їм активом і підвищувати інвестиційну привабливість сільських домогосподарств, а також сприяє диверсифікації сільської економіки. Зате консервація вільного обігу сільськогосподарських угідь — це основна інституціональна передумова орендної кабали для власників паїв і сприятливий ґрунт для монокультуризації рослинництва сільськогосподарськими підприємствами, які входять до складу вертикально і горизонтально інтегрованих підприємницьких структур холдингового типу.

Орендний переґин і надалі сприятиме виснаження родючих земель і поступовому поглинанню основного природного багатства великими корпоративними утвореннями, призведе до відчуження переважної більшості жителів сільської місцевості від основного засобу сільськогосподарського виробництва. За таких умов говорити про реальну децентралізацію і створення самодостатніх сільських територіальних громад не приходиться. Під загрозою за певний період виявиться і сам сільський уклад життя.

У використанні лісових ресурсів ситуація теж погіршилася. Пропонуються різні напрями реформування системи управління лісовим господарством, в тому числі шляхом ліквідації Держлісагентства України та

створення відповідного департаменту в структурі Міністерства аграрної політики і продовольства. Імплементация законодавства про заборону вивезення необробленої деревини носить суперечливий характер і стимулює процеси масового вивозу тих порід, які ще дозволено експортувати. Не розроблена дорожня карта відродження вітчизняної деревообробки в зв'язку зі збільшенням пропозиції необробленої деревини внаслідок застосування зазначеної законодавчої норми.

Несформовані інституціональні основи підвищення рівня лісистості через стимулювання землевласників до заліснення малопродуктивних угідь за прикладом передових європейських країн. Не визначено чітких інституціональних рамок децентралізації управління лісовими ресурсами, зокрема в частині передачі прав користування землями лісового фонду сільським територіальним громадам.

Вагомою складовою природно-ресурсного потенціалу та природного багатства країни є мінерально-сировинні ресурси. З огляду на те, що більшість країн так і не змогли трансформувати національні економіки до вимог інформаційної фази соціально-економічного розвитку, мінерально-сировинні ресурси виступають чи не основним фактором господарської самодостатності і економічної потужності тих чи інших держав. Це стосується також і України.

Забезпеченість мінерально-сировинними ресурсами, особливо паливно-енергетичними, виступає необхідною умовою критичного рівня незалежності окремих країн від екзогенних ризиків, незважаючи на політичні режими, які в них сформувалися. Тому й не дивно, що основними "страшилками" для сучасного світопорядку є якраз країни, які мають значні запаси паливно-енергетичних ресурсів, в першу чергу, Російська Федерація.

На жаль, в останні роки нова українська влада так і не приступила до ідентифікації реального стану використання мінерально-сировинного потенціалу як щодо визначення інституціональних переґинів у використанні корисних копалин корпоративними структурами, так і їх використання в різних фазах продуктового ланцюга базових секторів національного господарства.

Абсурдна ситуація склалася в сфері видобутку природного газу і його реалізації населенню країни. Природний газ, який видобувається в Україні, є власністю громадян цієї країни, тобто частина ренти має розподілятися на користь населення (формою перерозподілу частини ренти за видобуток природного газу також є його продаж населенню за собівартістю видобутку). Для корпоративних структур він повинен поставлятися за цінами, які враховували б потреби газодобувних підприємств в капітальних і поточних витратах.

Олігархічна структура економіки (зокрема структура власності на обґази, які де-факто знаходяться в приватних руках) призводить до того, що основну частину природно-ресурсної ренти в газовій сфері акумулюють власники обґазів, яку потім перерозподіляють на користь своїх енергонеефективних підприємств в галузі хімічної промисловості і металургії (мова йде про вертикально і горизонтально інтегровані підприємницькі об'єднання) і виводять через експортні контракти в офшорні зони.

Перерозподіл відбувається шляхом закупівлі природного газу власного видобутку в НАК "Нафтогаз України" та його направлення на промислові підприємства, тоді як населенню продається імпортований газ по 7188 грн./ тис. м³. І це відбувається в умовах, коли собівартість газу власного видобутку знаходиться в рамках 2000 грн./ тис. м³ з доставкою до споживача, а його обсягу цілком достатньо для задоволення потреб населення (рис. 1, 2).

Така ситуація не тільки забезпечує перетікання доходів майже всього населення України до власників обґазів (сьогодні середньостатистичне домогосподарство витрачає на оплату комунальних послуг від 50 до 70%

Рис. 1. Динаміка видобутку природного газу в Україні, в тому числі державними компаніями НАК "Нафтогаз України" (за оперативними даними НАК "Нафтогаз України")

особистого доходу), в цьому випадку також відбувається девальвація національних резервів подальшого економічного зростання. Це обумовлено тим, що природно-ресурсна рента не інвестується в економіку, а просто виводиться в офшори. В результаті формується тиск на валютний ринок, що призводить до девальвації гривні.

Розмір природно-ресурсної ренти, яку отримують власники облгазів за опалювальний сезон досягає в середньому 1 млрд дол. США. Це відбувається через різницю в ціні природного газу власного видобутку, який НАК "Нафтогаз України" продає облгазам в середньому по 1760 грн./ тис. м³, а вони його в свою чергу реалізують "дружнім" промисловим підприємствам, які працюють на експорт і згодом виводять виручку в офшори.

Ціна на газ для населення — це сьогодні проблема, яка вже давно вийшла за межі проблем функціонування газового ринку. Також це вже не проблема виживання підприємств добувної промисловості. Нинішня ціна на газ для населення — це передумова значного скорочення платоспроможного попиту населення на продукцію вітчизняних підприємств, що кумулятивним чином відіб'ється на зменшенні споживчих витрат і приватних

інвестицій, що в результаті спровокує обвальне падіння ВВП і розкрутить нову гіперінфляційну спіраль.

Незважаючи на те, що Україна не належить до переліку країн, які займають домінуюче становище в планетарному масштабі за обсягами видобутку нафти і газу, в нашій країні сформувалася досить розгалужена архітектура торгівлі імпоротною мінеральною сировиною і продуктами її переробки, в якій домінують непрозорі схеми державних закупівель, оптової торгівлі нафтопродуктами та природним газом.

Коли мова заходить про підвищення ставок рентної плати за видобуток вуглеводневої сировини для вітчизняних нафто- і газодобувних компаній, нафтове і газове лобі в політичному істеблшменті країни починає свою традиційну риторику про те, що зростання ставок рентної плати підриває галузь, "вимиває" інвестиційні ресурси, урізує оборотні кошти, але при цьому автозаправні станції на автомагістралях продовжують рости "як гриби після дощу", українські оператори ринку виграють державні тендери з імпортом бензином, інвестуючи нафтопереробку Білорусі, Литви та інших країн, і при цьому вітчизняні нафтопереробні підприємства простоюють.

Рис. 2. Динаміка споживання природного газу населенням, теплогенеруючими підприємствами та бюджетними організаціями (за оперативними даними НАК "Нафтогаз України")

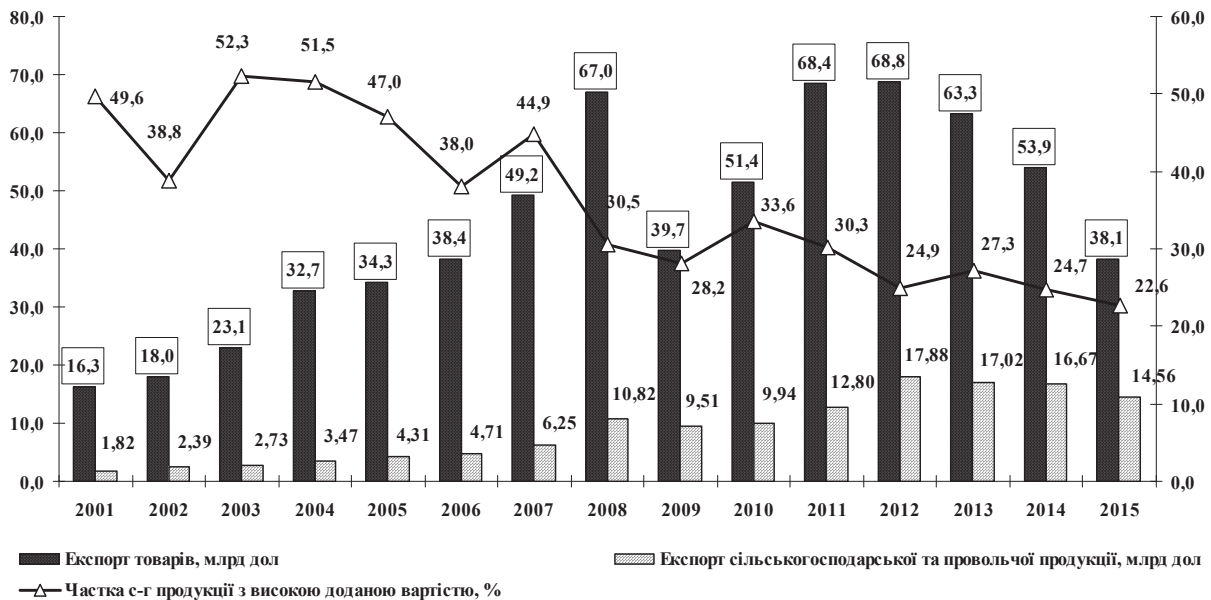

Рис. 3. Експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції протягом періоду 2001–2015 років

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Нова проблема в надрокористуванні — відсутність схеми легалізації видобутку бурштину, який для польських адміністративних районів може стати вагомим фактором соціально-економічного підйому, тим більше при його поглибленій переробці, що дозволить збільшити питому вагу продукції з високою часткою доданої вартості і створити додаткові робочі місця. Як варіант інституціонального впорядкування відносин між власниками запасів бурштину і підприємницькими структурами, які здійснюють його видобуток, слід розглядати угоди державно-приватного партнерства (тобто бурштин повинен бути віднесений до сфер застосування такого типу угод).

Незважаючи на всі прогалини в податковому регулюванні спеціального використання природних ресурсів, які мають місце у вітчизняній практиці, особливо в останні п'ятнадцять років, у 2014 році до всіх бюджетів різного таксономічного рівня було залучено 33,6 млрд зборів (рентної плати) за спеціальне використання природних ресурсів. За умови, що уряд і парламент консолідують свої зусилля в напрямку наведення порядку в системі використання природних ресурсів, які знаходяться у власності українського народу, за експертними оцінками надходження природно-ресурсної ренти до Зведеного бюджету України можуть збільшитися в 12—13 разів, що істотно вплине на збільшення можливостей місцевої влади фінансувати проекти соціально-економічного розвитку і формувати фонди відтворення природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього середовища [2].

Соціально-економічний підйом України в період з 2000 по 2008 роки багато в чому був обумовлений сприятливою кон'юктурою на світових ринках сировини, напівфабрикатів і продукції первинної переробки мінерально-сировинних ресурсів. Окремими представниками вищого політичного істеблшменту це було представлено як українська модель вдалого проведення ринкових перетворень. Деякі ідеологи реформ навіть говорили про український феномен ринкової трансформації, в тому числі й про інноваційну складову структурних зрушень в національному господарстві.

Більш поглиблений аналіз основних тенденцій виробництва промислової продукції і структури експорту показав надмірну сировинну орієнтацію господарського комплексу нашої країни, що дало підстави стверджувати про появу українського феномену "голландської хвороби" і вітчизняного рецидиву "ресурсного про-

кляття", які посилюються через марнотратне і розбалансоване природокористування суб'єктів підприємницької діяльності, які входять в інтегровані підприємницькі утворення.

"Голландська хвороба" (ефект Гронінгена) — негативний ефект, пов'язаний з відкриттям родовищ корисних копалин або зростанням цін на експорт видобувних галузей. Ресурсне прокляття — явище в економіці, пов'язане з тим, що країни, які володіють значними запасами природних ресурсів, є менш економічно розвиненими, ніж країни з невеликими їх запасами. Саме феномен "голландської хвороби" та рецидив "ресурсного прокляття" щодо українських реалій запрограмував вітчизняну сировинну модель розвитку національної економіки, що сприяло формуванню великого олігархічного капіталу, який зміцнився за рахунок присвоєння природно-ресурсної ренти та монополізації базових ринків.

Олігархічний капітал також фактично поглинув природні монополії, що з часом призвело до збільшення тарифів на послуги водо-, газо- і теплопостачання для населення України. При цьому в своїй більшості олігархічний капітал не сприяв інноваційному оновленню виробничої бази паливно-енергетичного, гірничо-металургійного та нафтохімічного комплексів. В останні роки має місце вітчизняний рецидив "ресурсного прокляття" в аграрному секторі, де вертикально інтегровані підприємницькі об'єднання холдингового типу внаслідок концентрації значних банків надзвичайно родючих сільськогосподарських земель зайняли домінуюче становище на аграрних ринках, поступово витісняючи традиційні форми аграрного підприємництва і тим самим сприяючи руйнуванню сільських населених пунктів.

Щодо зростання рівня капіталізації аграрного бізнесу об'єктивною причиною є унікальні природно-кліматичні передумови для нарощування обсягів виробництва в Україні, які підкріплені надмірними державними преференціями суб'єктам великого аграрного підприємництва.

Наслідки для сільського господарства та навколишнього середовища невтішні — в 2014 році внесення органічних добрив порівняно з 1990 роком зменшилося в 40 разів, поголів'я великої рогатої худоби стало нижчим відповідного показника середини 40-х років, в разі зросли посівні площі сільськогосподарських культур енергетичної спрямованості. Виходячи з того, що пред-

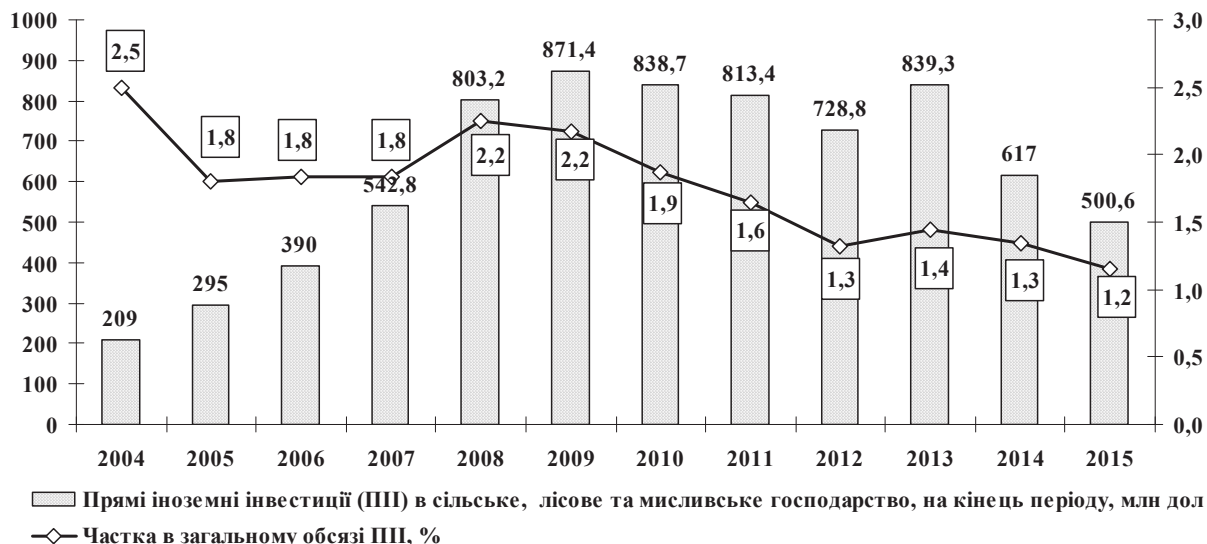

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в сільське, лісове та мисливське господарство 2004—2015 років

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

ставники великого аграрного капіталу в нинішньому парламенті зміцнили свої позиції, аграрна політика при нинішньому складі законодавчого органу буде і надалі проводитися, в першу чергу, в інтересах вітчизняних агрохолдингів, а розвиток інституту сільськогосподарського консультування, формування збутово-заготівельних кооперативів на базі дрібних виробників сільськогосподарської продукції не отримає належної фінансової та інституціональної підтримки, прискориться занепад сільських населених пунктів, особливо в зонах ризикованого землеробства, в першу чергу, на територіях, де висока питома вага осушених сільськогосподарських угідь.

Головна спрямованість діяльності таких холдингових утворень — вирощування зернових (стався "зерновий перегин") і технічних культур енергетичного спрямування, призначених для експорту. При цьому поглиблена переробка сільськогосподарської сировини перейшла в чергову фазу стагнації. Частка експорту сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю зменшується в останні роки.

Сільське господарство в Україні в 2015 році стало основною сферою, яка формує доходи національної економіки. Доказом є статистика за обсягами валової доданої вартості, яка формується в даному секторі. Так, в 2015 році аграрії створили 12% валового внутрішнього продукту країни, що можна порівняти з розмірами переробної промисловості і це лише на 2,5% менше питомої ваги роздрібної та оптової торгівлі, яка не створює реальних товарів, а лише забезпечує їх переміщення від виробника до споживача. Тоді як 7—8 років тому частка аграрного сектора у ВВП становила лише 5—6%. Зростання обсягів виробництва в сільському господарстві починаючи з 2008—2009 років, в першу чергу, обумовлене дефіцитом продовольства на світових ринках і наявністю вільних виробничих потужностей і необхідних умов в Україні. Проте, як видно з рисунка 3, протягом 2007—2015 років відбувається зниження питомої ваги в експорті сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю.

Всього починаючи з 2005 року, експорт сільськогосподарської продукції зріс у 3,5 рази і досяг

Рис. 5. Динаміка інвестицій в основний капітал сільського господарства протягом 2001—2015 років

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 1. Динаміка світового експорту залізної руди за період 2000—2014 років, тис. тонн*

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Питома вага за 2014 рік	2014/2010
Світовий експорт руди, тис. тонн	505059	646035	745673	788037	853544	915619	924617	1123632	1148320	1212640	1339817	1474934	100,0%	1,313
Австралія	157331	210450	238763	248147	268574	308931	380523	427389	465625	524056	613379	754302	51,1%	1,765
Бразилія	160114	200925	225135	246580	269448	281683	266040	310931	330830	326515	329639	344385	23,3%	1,108
Канада	26510	22453	27303	27484	28139	28056	31107	32483	33812	34471	38023	40301	2,7%	1,241
Казахстан	9068	11330	9897	15046	13153	15200	15856	17969	8443	12616	7088	4645	0,3%	0,259
Росія	17401	16989	17512	23686	31761	24630	17968	19946	26609	25464	25580	22997	1,6%	1,153
Україна	19450	18105	19577	20216	20723	22779	27613	32742	34124	35053	37986	40836	2,8%	1,247
Індія	32910	62650	89585	86785	93728	101404	90747	95931	39156	28432	14426	9844	0,7%	0,103
Південна Африка	21397	24745	27413	26161	30336	31592	44559	47971	53343	54002	62763	64799	4,4%	1,351
Швеція	15979	17337	17597	18409	19034	17617	16104	20673	21115	22855	23217	23726	1,6%	1,148

* за даними міжнародних статистичних агентств.

значення в 14,6 млрд дол. у 2015 році, що становить 38% від загального обсягу експорту країни. Однак за аналогічний період частка продукції з високою доданою вартістю знизилася в два рази. У той же час розвиток аграрного сектора в Україні відбувається в основному за рахунок внутрішніх ресурсів, оскільки іноземні інвестори вклали в сільське господарство за результатами 2015 тільки 1,2% від загального обсягу іноземних інвестицій (рис. 4). Причому, в 2004 і 2008—2009 роках іноземці набагато більше цікавилися агробізнесом ніж сьогодні. Однією з можливих перешкод на шляху залучення іноземного капіталу є несприятливий інвестиційний клімат та відсутність довгострокової макроекономічної стабільності, що знецінює внутрішні активи і робить непривабливими інвестиції з річною прибутковістю нижче 30—40%.

Що стосується внутрішніх інвестицій, то їх частка в загальному обсязі капітальних вкладень стабільно зростає протягом 2001—2015 років. Так, у 2015 році кожна 10-я гривня була інвестована в сільське господарство, таким чином збільшивши питому вагу в капітальних інвестиціях до 11,1% проти 5% в 2001—2007 роках (рис. 5). Це на тлі низької інвестиційної активності в країні є досить високим показником, оскільки в інших сферах на-

ціональної економіки відбувається скорочення капітальовкладень.

Магістральним напрямом структурних зрушень у національній економіці в останні роки стало зменшення обсягів виробництва та експортних поставок підприємств чорної металургії, а також посилення позиції великого аграрного капіталу. Причини таких зрушень як об'єктивні, так і суб'єктивні.

Ослаблення позицій вітчизняних металургів на світових ринках — наслідок відсутності навіть критично необхідних інноваційних зрушень, що дозволило конкурентам, зокрема країнам, які розвиваються, виграти конкурентну боротьбу в українських виробників. Перша криза української ринкової економіки, обумовлена глобальною фінансовою кризою 2008 року (криза 90-х років була ще кризою командно-адміністративної економіки), тільки посилює сировинну орієнтацію українського експорту. Структура імпорту не зазнала істотних змін. Свідченням чого є значне збільшення українського експорту залізної руди в 2009 році порівняно з 2008 роком (табл. 1).

У період з 2010 по 2014 роки висхідний тренд в динаміці експорту залізної руди зберігся. Кризовий 2009 рік так і не став передумовою для перегляду структурних пріоритетів, а ще більше посилює сировинну орієн-

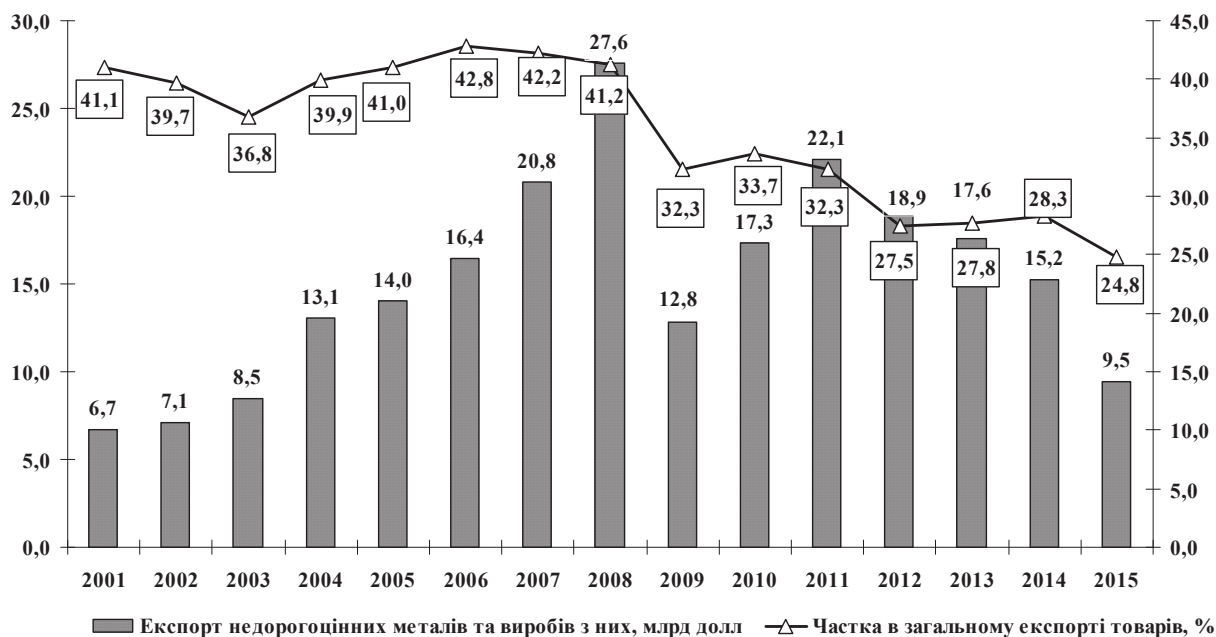

Рис. 6. Динаміка експорту недорогочінних металів та виробів з них за період 2001—2015 роки

Джерело: розраховано автором за оперативними даними Державної служби статистики України.

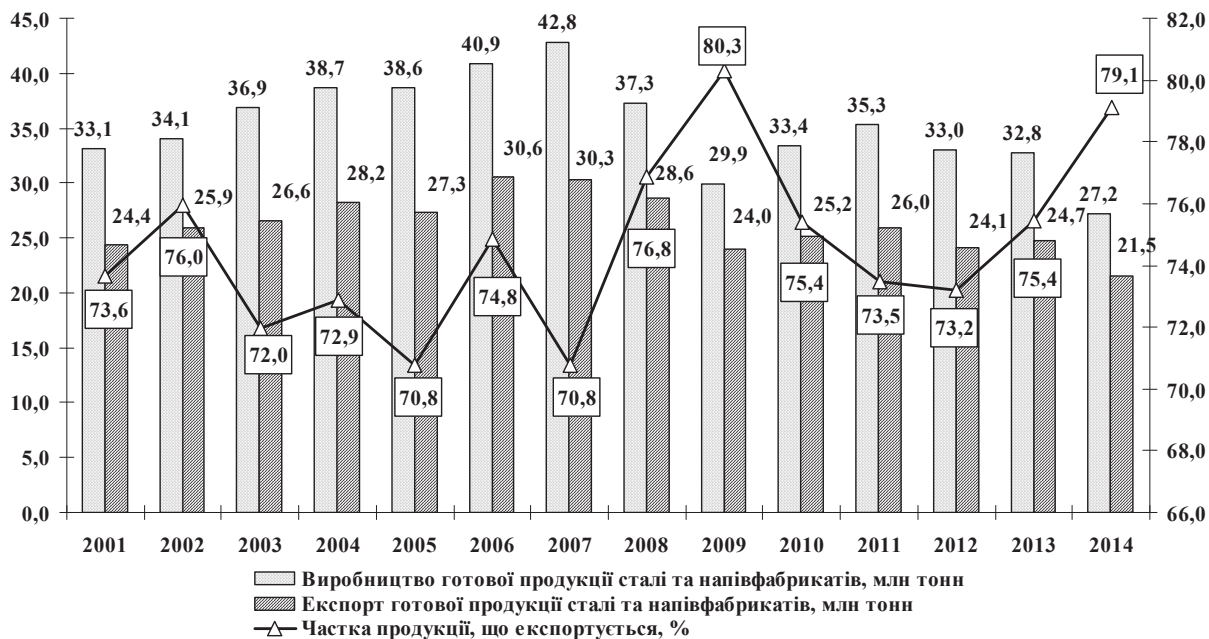

Рис. 7. Динаміка виробництва та експорту продукції сталі та напівфабрикатів протягом 2001—2014 років

Джерело: розраховано автором за оперативними даними Державної служби статистики України.

тацію українського експорту і розкрутив маховик подальшого сповзання України в стагнаційні фазу соціально-економічного розвитку. Наша країна стала ще більшим сировинним додатком розвиненого Заходу і прогресуючого Сходу.

У цілому металурги разом з аграріями становлять основу української економіки, формуючи разом 2/3 надходжень валютних активів від експорту. Сама металургійна галузь в Україні за останні 2 роки значно зменшилася як в силу внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Падіння цін на чорні метали на світових ринках, яке почалося в 2012 році і технологічна відсталість вітчизняного виробництва, включаючи його високу енергоємність і імпорту енергетичну залежність, привели до більш ніж дворазового зниження обсягів експорту в даній сфері. Зокрема в 2015 році експорт недорогочінних металів та виробів з них склав 9,5 млрд дол., тоді як в 2011 році він становив 22,1 млрд дол. (рис. 6).

Скорочення виручки металургів відбулося і на їх питомій вазі в загальних валютних надходженнях. Так, у 2015 році вона становила 24,8%, тоді як у 2007—2008 роках перебувала на рівні 42%, а в 2012 році — 27,5%. Основною продукцією експортерів є сталь і вироби з неї: листовий і трубний прокат. Сьогодні за фізичними обсягами виробництва сталі металургійна галузь України перебуває на рівні 1999—2000 років — 27 млн тонн. Майже 80% продукції експортується. Падіння світової кон'юнктури відбивається і на стані споживання металопродукції всередині країни. Так, у період високої ділової активності на експорт прямувало 70% виробленої продукції. Значно менші обсяги експорту в 2009—2013 роках порівняно з 2003—2007 роками (рис. 7) показують поступове витіснення вітчизняних експортерів з їх ринкових ніш конкурентами, оскільки в Україні не проводиться модернізація виробничо-технічної бази металургійних підприємств.

Разом зі зниженням обсягів експорту зменшується і загальне виробництво в країні, що пов'язано в основному з падінням доходів галузі і відсутністю довгострокових проектів в Україні в суміжних сферах — споживачах металопродукції.

Наведені основні тенденції щодо обсягів виробництва і експорту продукції в металургійному комплексі та аграрному секторі свідчать про наявність в економіці України феномену "голландської хвороби" і вітчизняного рецидиву "ресурсного прокляття", обумовлених

багаторічною практикою присвоєння природно-ресурсної ренти олігархами і відсутністю необхідних стимулів для масового інноваційного оновлення виробничої бази експорторієнтованих галузей.

Склалася ситуація, при якій великий капітал посилює "голландську хворобу" і "ресурсне прокляття", а не формує передумови модернізації структуроутворюючих галузей. Великий аграрний бізнес у більшості випадків — не "локомотив" національної економіки, оскільки експортує переважно продукцію з невисокою доданою вартістю, а "бульдозер", що вдавлює паростки українського кооперативного руху, фермерського укладу сільськогосподарського виробництва, диверсифікації сільської економіки.

У нинішніх умовах, коли петля економічного колапсу затягується і перспективи інноваційно-технологічного оновлення базових галузей відсутні, а також спостерігається відтік іноземного капіталу, наведення порядку у використанні природних ресурсів є необхідною умовою розширення реальної бази вилучення природно-ресурсної ренти, що дозволить на порядок збільшити надходження до Зведеного бюджету України та перенести основний тягар економічної кризи з пересічного українця на великих природокористувачів — олігархічний бізнес, в тому числі і великий аграрний бізнес, який отримує надприбутки через виснажливе і розбалансоване використання природного багатства.

Інакше непрозорі схеми видобутку бурштину, які не дозволяють місцевому населенню використовувати цей цінний мінерал для соціально-економічного підйому сільських територіальних громад, завищені ціни на газ для населення, відсутність цивілізованого ринку сільськогосподарських земель можуть привести до ескалації соціальної напруженості, наслідки якої будуть мати необоротний характер як для окремих регіонів, так і країни в цілому.

Надмірна сировинна орієнтація національної економіки детермінує хронічну нестабільність вітчизняного фінансового ринку, зокрема його грошового і валютного сегментів, що разом з монетаристськими кліше, які оперує держава, формує підґрунтя для перманентних інфляційних очікувань, які "знекровлюють" інвестиційні можливості соціально-економічного зростання.

Прикметною рисою економічної політики в Україні з 1994 року і до цього дня є жорстке регулювання грошового обігу з метою запобігання наростанню інфля-

ційних і девальваційних процесів. Навіть переконливі аргументи авторитетних економічних експертів і державних діячів щодо необхідності переходу від монетаристських кліше до секторальних пріоритетів і державного втручання з метою збалансування макроекономічних пропорцій не змінили базового інституціонального підґрунтя економічного регулювання відтворювальних процесів і не переконали вищій істеблшмент у тому, що безробіття гірше інфляції.

Скорочення надходжень валюти і наявність підвищеного попиту на неї не є єдиними причинами зниження вартості національної грошової одиниці. Більш того, валютні надходження і надалі будуть скорочуватися, оскільки спостерігається глобальний тренд зниження цін на зернові та чорні метали, а ці товарні позиції мають найбільшу питому вагу в структурі українського експорту. На сьогодні не спостерігається вагомих передумов для істотних зрушень у структурі експорту, а задекларовані аграрним блоком уряду пріоритети щодо нарощування продажів зернових ще сильніше затягують сировинну петлю вітчизняної економіки і поглиблюють залежність потенціалу девальвації національної валюти від кон'юнктури на зовнішніх сировинних ринках.

Не прибавляє оптимізму чітка світова тенденція до девальвації національних валют головних сировинних експортерів, а також те, що все інтенсивніше проявляються кризові явища в економіці Китаю, що провокує підвищений попит на американський долар. Зміцнення долара, в першу чергу, спровокує девальвацію в країнах-експортерах товарів з найнижчим рівнем доданої вартості. До числа таких країн належить і Україна з її вже хронічно "голландської хворобою" і спровокованим аграрним олігархічним капіталом "зерновим перегином".

Поряд з цими факторами спостерігається зростання безпосереднього грошового обороту в Україні через пряму і непряму емісію гривні, яка в основному відбувається шляхом перерахування фіктивного прибутку НБУ до бюджету і випуску облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Локальні піки сезонності емісії гривні є додатковим підтвердженням того, що поштовхом для зростання курсу долара є розширення грошової маси в обороті і нарощування держборгу. Саме в ці періоди відбувається зростання курсу долара в Україні. Вагомий вплив на розкручування інфляційної спіралі має також не завжди збалансована політика Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Коефіцієнт еластичності курсу долара щодо внутрішнього боргу України за період 2014—2016 років становить 0,06. Економічний зміст цього коефіцієнта наступний: збільшення внутрішнього боргу (прихована емісія) на 20 млрд грн. дає девальвацію гривні щодо долара на 1,2 грн. За 2014 рік борг збільшився на 205 млрд грн., за 2015 — на 50 млрд грн. і з початку 2016 року — на 35 млрд грн.

Що стосується перспективи, то Закон України про "Державний бюджет на 2016 рік" зобов'язує Національний банк України перерахувати до Державного бюджету кошти на загальну суму не менше 38 млрд грн. Крім того, Кабінет Міністрів України одержує право здійснювати випуск облігацій внутрішньої державної позики в сумі 16 млрд грн., а в разі потреби понад встановлені обсяги державного боргу в обмін на ці облігації — векселів, виданих Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Також КМУ може здійснювати випуск ОВДП в обмін на акції додаткової емісії банків, розмір яких поки невідомий, проте може становити 15—20 млрд грн. Додатково Кабінету також потрібно буде покрити дефіцит "Нафтогазу України", який коливається в межах 20—25 млрд грн. У результаті прогнозне значення додаткової емісії гривні в 2016 році знаходиться на рівні 100 млрд грн. (нагадаємо, що в 2015 році в економіку України було додатково емітовано близько 150 млрд грн.).

Одночасно в 2016 році очікується зростання валового внутрішнього продукту близько нуля (1—2%). Економіка України впала настільки низько, що цілком реально може статися деякий приріст. Включається ефект зростання порівняно з "економічним дном". Також додаткова девальвація гривні може дати плюс в прирості валового продукту. Однак нарощування грошової маси в обігу разом з низькими економічними показниками буде підривати позиції національної грошової одиниці.

Ситуація на валютному ринку України не дозволить вийти з-під контролю: очікуваний приплив фінансових ресурсів від МВФ в розмірі 5,8 млрд дол., від ЄС — 1,2 млрд євро, від США — 1 млрд доларів і від інших партнерів — ще близько 1,5 млрд дол. Але напруженість в даному питанні зберігається, оскільки виділення чергового траншу кредиту Міжнародного валютного фонду, яке очікувалося в лютому, відкладається, а з ним разом відкладається і допомога інших світових фінансових донорів. Цілком ймовірно, що це пов'язано з перспективою дострокових виборів в Україні, так як МВФ зазвичай припиняє виділення коштів за півроку до проведення виборів в країні-позичальнику.

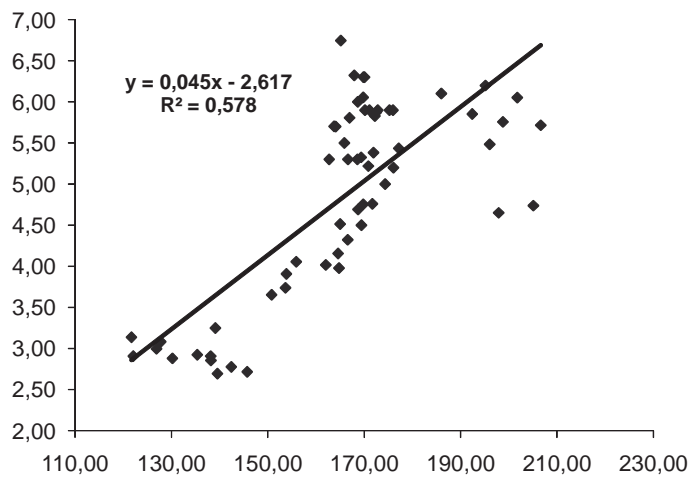
Таким чином, можна виділити три сценарії розвитку ситуації на валютному ринку України. Перший з них — базовий, який передбачає продовження поточного тренду без значної ескалації військового конфлікту і суттєвої дестабілізації політичної ситуації в Україні. У такому випадку курс долара на кінець року буде перебувати в межах 27—28 грн./дол. Це пояснюється тим, що обсяги експорту України за останні 3 роки скоротилися (у 2015 році експорт товарів і послуг становив 49,7 млрд дол.) настільки, що в 2016 році розмір чистого фінансування від міжнародних організацій перекриє втрати надходжень валюти від середньозваженого 10-процентного зниження цін на сировинних ринках (-2,5 млрд дол.). Але якщо обсяг фінансування буде тільки частковим, то це не зрівноважить емісію гривні в межах 100 млрд грн., і курс долара виросте до 28 грн./дол. Проте в цілому ймовірність падіння гривні нижче 30 грн./дол. не перевищує 30%.

Песимістичний сценарій можливий у випадку активізації військових дій на Сході і ускладнення відносин з МВФ, а також іншими кредиторами України. При цьому варіанті Україна не отримає 7,2 млрд дол. чистого зовнішнього фінансування (за винятком витрат на погашення і обслуговування валютних боргів в розмірі 2,2 млрд дол.) і збільшить дефіцит бюджету шляхом нарощування військових витрат. Валютні курси чекає висока волатильність з короткостроковою стабілізацією вартості американської валюти на відмітках 30—31 грн./дол.

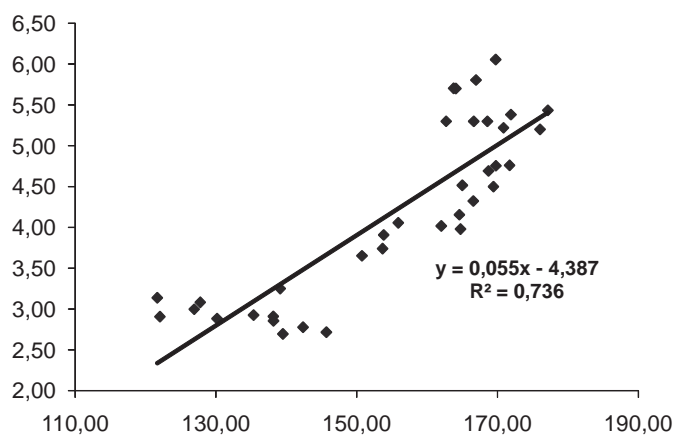
Оптимістичний сценарій можливий тоді, коли вищезазначені проблеми вирішуються, а також прискоряться наступні етапи проведення реформ в Україні. Гривню при цьому очікує поступова ревальвація щодо долара до відміток 24—25 грн./дол.

Ймовірність оптимістичного сценарію буде зростати в разі, якщо новий уряд зробить правильні висновки щодо провалів в реформуванні національної економіки, які спостерігалися в їх попередників, і приступить до трансформації всієї фіскальної системи країни, впровадження ефективних антимонопольних регуляторів на базових ринках, в тому числі на ринку природного газу та інших паливно-енергетичних ресурсів, реальної імплементації регламентів і стандартів ЄС, в першу чергу, щодо харчових продуктів, розширення спектра форм державно-приватного партнерства, особливо в комунальному господарстві, щоб послабити тарифну петлю для переважного числа українських громадян.

Процес курсоутворення в Україні є відображенням співвідношення попиту на валютні активи та пропозиції, обсяги яких відкориговані адміністративними обмеженнями Національного банку і залежать від впли-

◆ Non-Fuel Price Index, includes Food and Beverages and Industrial Inputs Price Indices vs UAExport, 2011-2015 years

◆ Non-Fuel Price Index, includes Food and Beverages and Industrial Inputs Price Indices vs UAExport, 2013-2015 years

Рис. 8. Взаємозв'язок обсягів експорту товарів з неенергетичним сировинним індексом МВФ

Джерело: розраховано автором за даними Всесвітньої асоціації виробників сталі.

ву ряду факторів. Якщо попит на долар і євро в Україні ще піддається прямому валютного регулювання з боку НБУ, то потік валюти в країну залежить в основному від зовнішніх чинників (для України це стан кон'юнктури на сировинних ринках, яка визначає розмір доходів від продажу аграрної продукції і виробів з металу).

Українська економіка протягом останніх 20 років залишається жорстко залежною від світових цін на сировину. Номінальний ВВП України в доларовому еквіваленті сильно корелює з World Commodity Price Index, який розраховується МВФ (коефіцієнт кореляції за 1998—2015 становить 96,9%). Це пов'язано з інституціональною нездатністю національної економіки виробити і продати більше доданої вартості, ніж це диктують ціни на сталь/руду/хімію/зерно. Тим більше, що правобуржуазні уряди (за винятком урядів, очолюваних Юлією Тимошенко), які перебувають при владі з 1999 року, як правило, лобювали інтереси сировинного сектора, а наукоємні виробництва так і не отримали належної підтримки.

У 2013 році почалося "посилення" ролі України як сировинного придатку на світових ринках. Це підтверджується і структурою експорту (понад 70% надходжень валюти на міжбанк забезпечують металурги і аграрії), і посиленням зв'язку з неенергетичним сировинним індексом МВФ (рис. 8). Без значущих реформ

така прив'язка українського експорту і ВВП до ресурсів не може змінитися в короткостроковій перспективі.

Дані Всесвітньої асоціації виробників підтверджують, що в 2014 році Україна експортувала всього лише 21 млн т готової продукції сталі і напівфабрикатів, тобто такий низький показник спостерігався у 1999—2000 роках. А якщо проаналізувати темпи зниження доходів експортерів цієї галузі за 2015 рік, відкориговані з урахуванням падіння світових цін, то за фізичними обсягами металургії — 17 млн т — наша країна в 2015 році опустилася на рівень 1998 року. Більше того, традиційні ніші українських експортерів поступово відвойовують інші країни, які винесли правильні уроки від фінансової кризи 2008 року. Також згідно з оцінками Світового банку середньорічна ціна на чорні метали в 2016 році знизиться на 15—20%, а зернових культур — на 10—15%. В цілому експорт українських товаровиробників за два минулі роки скоротився на 40%. Все це неминуче призведе до скорочення обсягу валютних надходжень.

Крім того, загальновідомим є той факт, що аграрії ЄС виробляють набагато більше сільськогосподарської продукції, ніж її споживають європейці. Україна в цьому випадку не стала винятком, і її продукція відтепер буде продаватися за загальними правилами, без спеціального режиму і з усіма наслідками для гривні та національної економіки. У цьому контексті можна ствер-

дживати, що ринки США для України закрилися, а європейські — доступні тільки окремим гравцям, які працювали на них ще до створення зони вільної торгівлі. Навіть якщо українські експортери внаслідок врожайного року різко збільшать продаж зернових, потрібного ефекту отримати не вдасться, оскільки це обвалить світовий ринок зерна, що є надзвичайно чутливим навіть до незначних коливань пропозиції, яка спричинить зниження цін і істотного збільшення валютної виручки не відбудеться.

Тенденція ослаблення сировинних цін призведе до скорочення доларового ВВП України (порівняно з планом уряду). Таким чином, Україні доведеться послабити національну валюту, не тільки для того, щоб залишитися конкурентною на світових ринках, а й для того, щоб виконати одне з головних зобов'язань перед МВФ на 2016 рік — залишитися в рамках дефіциту бюджету в 3,7% від ВВП. Це пов'язано з тим, що в березні 2016 року зростання надходжень до державної скарбниці сповільнилося на 10% порівняно з березнем 2015. Таким чином інфляційно-девальваційний ефект січня-лютого вичерпався за місяць, ставлячи під загрозу план з виконання доходів. У зв'язку з чим, цілком ймовірно, що доларовий ВВП України в 2016 році буде знаходитися в межах 80 млрд, а "рівноважний" курс гривні складе 27 гривень за долар на 2016 рік, що дозволить Мінфіну виконати завдання по бюджету.

ВИСНОВКИ

У зв'язку із значною залежністю національної економіки від кон'юнктури на світових сировинних ринках в Україні мають місце феномен "голландської хвороби" та рецидив "ресурсного прокляття", які сприяють поглибленню проявів сировинної рецесії і гальмують процеси інноваційно-технологічної модернізації сфери матеріального виробництва. Сировинна орієнтація національної економіки поглиблюється у зв'язку з пролонгацією мораторію на вільний оборот сільськогосподарських земель, збереженням рудиментів командно-адміністративної системи в управлінні лісовим господарством, виснажливим і розбалансованим використанням мінеральної сировини. Квінтесенцією нееквівалентного перерозподілу природно-ресурсної ренти за користування надрами з метою видобутку корисних копалин є ситуація на ринку природного газу власного видобутку, де має місце необґрунтоване зростання цін на даний енергетичний ресурс, за якими він продається громадянам України.

Зрушення в структурі українського експорту, про явом чого стало переважання питомої ваги продукції аграрного сектора над часткою металопродукції, не наблизило Україну до глобальних ланцюгів доданої вартості. Незважаючи на зменшення питомої ваги продукції гірничо-металургійного комплексу в структурі експорту у 2015 році порівняно з 2007 роком, сировинна орієнтація української економіки й далі поглиблюється у зв'язку із збільшенням обсягів експорту залізної руди.

Зростання в цілому у 2015 році обсягів експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції порівняно з початком 2000-х років супроводжувалося зменшенням питомої ваги експорту цієї продукції з високою доданою вартістю. Монополізація вертикально інтегрованими підприємствами об'єднаннями холдингового типу аграрних ринків та концентрація ними значного банку сільськогосподарських земель негативним чином вплинули на інвестиційну привабливість аграрного сектора, що призвело до скорочення прямих іноземних інвестицій в сільське, лісове та мисливське господарство (у 2015 році обсяг прямих іноземних інвестицій в сільське, лісове та мисливське господарство порівняно з 2008 роком знизився на 302,6 млн дол.).

Причиною виникнення українського феномену "голландської хвороби" та вітчизняного рецидиву "ре-

сурсного прокляття" став багаторічний перерозподіл природно-ресурсної ренти на користь корпоративного сектора, що стимулювало максимально можливе залучення у господарський обіг мінерально-сировинних ресурсів і не спонукало до масового впровадження інноваційних технологій і повторного використання вторинної сировини. Надмірна залежність національної економіки від кон'юнктури на світових сировинних ринках призвела до виникнення вітчизняного феномену сировинної гривні, що прив'язало курсову стабільність національної валюти та потенціал розкручування інфляційно-девальваційної спіралі до динаміки цін на зернові і чорні метали і поглибило прояви "голландської хвороби" та "ресурсного прокляття".

Література:

1. Буковинский С.А. Пути преодоления финансового кризиса в Украине / С.А. Буковинский, Т.Е. Унковская, О.Л. Яременко // Экономическая теория. — 2009. — № 2. — С. 47—60.
2. Голян В. А. Плата за природні ресурси в умовах децентралізації: інвестиційний аспект / В. А. Голян // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 7. — С. 7—16.
3. Голян В. Насколько упадет гривна в 2016 году / Экономист. — 23.04.2016 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/12569-vasiliy-golyan-naskolko-upadet-grivna-v-2016-godu.html>
4. Дорогунцов С. Недолуге виправдання руйнівних аграрних реформ в Україні / С. Дорогунцов, В. Круценко, О.Гош // Голос України. — 2003. — № 198. — С. 10.
5. Ермолаев А. Країні потрібен перепочинок / А.Ермолаев // Дзеркало тижня. Україна. — 2016. — № 13 (259). — С. 13.
6. Кораблін С. Валютний курс: повземо, пливемо, летимо? / С.Кораблін // Дзеркало тижня. Україна. — 2015. — № 47 (243). — С. 8.
7. Лібанова Е.М. Я обома руками за децентралізацію, але розумію її небезпеку / Е. М. Лібанова // Землевпорядний вісник. — 2015. — № 3. — С. 10—13.
8. Пирожков С. Економіка природокористування має стати стратегічним напрямом економічних досліджень в умовах нової системи геополітичних координат та природно-ресурсних обмежень / С. Пирожков // Экономист. — 2016. — № 1. — С. 2—3.

References:

1. Bukovinskij, S.A. Unkovskaja, T.E. and Jaremenko, O.L. (2009), "Ways of overcoming the financial crisis in Ukraine", *Jekonomicheskaja teorija*, vol. 2, pp. 47—60.
2. Holian, V.A. (2016), "Charge for natural resources in the face of decentralization: investment aspect", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 7—16.
3. Holian, V. (2016), "How the hryvnia will fall in 2016", *Ukrainian Journal Ekonomist*, [Online], available at: <http://ua-ekonomist.com/12569-vasiliy-golyan-naskolko-upadet-grivna-v-2016-godu.html>. (Accessed 23 Apr 2016).
4. Dorohuntsov, S. Krutsenko, V. and Hosh, O. (2003), "Ineffective justification destructive agrarian reforms in Ukraine", *Holos Ukrainy*, vol. 198, pp. 10.
5. Yermolaiev, A. (2016), "The country needs a break", *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina*, vol. 13 (259), p. 13.
6. Korablin, S. (2015), "Exchange rate: crawling, swimming, flying?", *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina*, vol. 47 (243). p. 8.
7. Libanova, E.M. (2015), "I support the decentralization of both hands, but I understand its dangers", *Zemlevporiadny visnyk*, vol. 3, pp. 10—13.
8. Pyrozhkov, S. (2016), "The environmental economics is to become the strategic direction of economic research in terms of a new system of geopolitical coordinates as well as natural and resource restrictions", *Ukrainian Journal Ekonomist*, vol. 1, 2—3.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2016 р.